

By. b. b. b.

402/

B E L É N Y E S

BEVÉLÉS FÉS.

A a *Biari Kárpátgyesület* Biharvármegyében egy nagyvált
 tuzak. kőzetünk **VIDÉKE** alakja; báró
 Dáry József kezében az országos kőzetm. ment. megalakult;
 munkással, melyhez annyi szép reményünk fűződik, megkezdette.
 Az egyesület célja: a Bihar, Iléz. és ezekkel közvetlen
 összefüggésben levő számszedes hegységek feltárása és hozzáférhe-
 tővé tétele, bentlakásuk könnyítése, megismerésüknek lehető
 széles körben való terjesztése: ezen vidék lakossága szellemi és

A BIHARI KÁRPÁTEGYESÜLET 1889. ÉVI JULIUS HÓ 27-IKI

KIRÁNDULÁSÁNAK ALKALMÁBÓL.

SZERKESZTÉ:

HEGYESI MÁRTON,
EGYESÜLETI SZERKESZTŐ.

E nép nem érti, nem éri meg magasabb emberi létező ha-
 gyalj-rendeltesét.
 Pedig a gazdag ercek bő feltárásai, melyek hegyünkön
 kimerítésre várnak, a természet szépegekűei, világraszóló vilka-
 nógóknál, melyek a földet élelmeivel egyaránt meletlik, gyö-
 nyökkel és haszonnal. **NAGYVÁRAD.**
NYOMATOTT HÜGEL OTTÓ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
 1889.

lopokkal s legtetéjén az ugynevezett fogroyat diszitással. Nevezetes még benne, hogy legaljában mintegy 60 m magasán, faragott kövek vannak beépítve, egy még régibb egyház kövel. Ezen kis, de nem érdektelen kitérés után, mely alatt vonatunk a Körös hidján át Solyom megállóhelyig haladt, visszaugyünk vasutvonalunk ismertetésére.

Solyom megállóhely 142 mtr. magas; innen haladva, a vonat szebbnél szebb hegyvidék közé hatol be, közvetlen a magas sziklás lejtők és a Körös folyó között kanyarog, melynek partját a vasuttársaság erős kőburkolatokkal építette be, a partrongálás elhárítása végett. Borz községben a házak között halad a vonat, majd Belényes-Ujlakot éri el, hol szintén megálló van. Belényes-Ujlak lakosainak száma: 1012; kik közül magyar: 692, oláh: 289, Reform.: 706, g. kath.: 285. A reformátusok templomának egy része a középkorból való; van benne egy hárs-rang, melyet a rajta levő felírás szerint, (mely fordított betűkkel levén írva, csak tükörből olvasható el) 1631. jul. 24-én ruszko Korniss Zsigmond öntetett. (K. Nagy Sándor: Biharvármegye földrajza: 146. l.) A következő megállóhely Szonkolyos, szemközt a harmatosi (rossiai) pataknak a Fekete-Körösbe szakadásával. Lakosainak száma: 584; magyar: 263, oláh: 286. Reform.: 261, gör. kath.: 318. 1880-ki népösszeírásunk a lakosság közül csak 47 tudott írni-olvasni; most azonban már állami iskolája van, mely kitűnő működésénél, jó berendezésénél s a felmutatott eredménynél fogva a bizalmat mindinkább felkelti s növendékeinek száma folyton emelkedik. A legközelebbi követhető népszámlálás e községben találni fog már elég írás- és olvasás-tudót. Szonkolyos tőszomszédságában a vasut ugyanazon oldalán van Jánosfalva, 342 és pedig 170 magyar, 131 oláh lakossal. Reform.: 178; g. kath.: 130, keleti: 32.

Fenes megállóhely. A község neve minden valószínűség szerint a fényes szónak tájszólási ferditéséből keletkezett. Az őrháznál már látható (jobb oldalon) a magas hegység egy nyujtványán Béla vára, melyről alább részletesebben is meg fogunk emlékezni. Fenes lakosainak száma: 1210, kik közül magyar: 836, oláh: 312, reform.: 875, g. kath.: 312. Ujabban a gör. kath. püspökség fenesi erdőségében nagyobb faipar-telep létesült.

Fenesről balra már látszik a Belényes, mely egyszerű mind Bihar-Fürednek (Stiha de Vale) is állomása. A vasutvonal itt 1873 mtr magas. Belényes ismertetését külön fejezetnek tartjuk fenn.

Belényestől Vaskohig csaknem mindenütt a megyei közfelében halad a vasut. Belényesből kiindulva találjuk először Fekete-falva (Nyégerfalva) községet; nevét a Fekete-Köröstől vette, melynek partján fekszik. Lakosai száma: 309, kik közül magyar: 136, oláh: 157, Reform.: 144, g. kath.: 165. Azután Dörgő (Dragonyesd) községet elhagyva elérjük a zugalyi (szüdricsi) megállóhelyet. A vonal jobboldalán látjuk Fekete-falva tőszomszédságában a tiszta magyar lakosságú Tárkányt, tovább Tatárfalvát és Bálalényt, a baloldalon Dörgő mellett Csizányost (Cigányesd), Belesfalvát (Belezsen), Zugaly (Szüdrics) után Réhényt (Bieny) megálló következik, hohé a vonat Kétszállást (Pétrileny-Zavojén) majd Takáros (Stój) mellett elhaladva Lankára jut. Innét ágazik ki az út, mely Rézbányára, melynek állomása szintén itt van, — azután a Körös eredetéhez, a Biharkapuhöz (Portaló) (Kisszegyesden át) a József főherceg-barlanghoz és a Nagybiharra (Kukurbeta), a Biharhegység legmagasabb csucsára vezet.

Vaskoh állomás 281 mtr. magas, a lat. szert. püspökség itteni erdőségének központja, kezdetleges berendezésű kohóval, mely egy idő óta nem is működik; közelben kiterjedt és kitűnő minőségű márvány-telepek vannak, melyeknek kiaknázása érdekében a mozgalom megindult s egy részvénytársaság alakítását tervezik. Az állomás közelében épül most egy nagyobb szabású gőzfűrészgár (Bayersdorf-Biachzegé.) Érdemes a megtekintésre a kath. templom oltára, mely különféle színű, itteni márványból épült. Innét érhető el a szeredási (kalugyeri) Dagadó-forrás és a Sádorfai (szóhodóli) üreg. Vaskoh össze van épülve Borosd (Barost) községgel; csak a megillető nemzeti színre festett jellak mutatják a két község területének határvonalát. Borosd lakossága 286; Vaskohé 525, kik közül magyar 134. Oláh 357.

A szárnyvonal végállomása, mely Szombatságról indul ki: Dobosd (Dobrest) 159.1 mtr. magasságban; a kincstár tulajdonát képező „Király-erdő” ritka szép hegyi vidék bájait tárja fel. Tu-

tyilor) átbocsátkozhatni a Kucsulata völgybe, s mindig a völgyben haladva a *Beszélőszirt* (Pétru Graitoré) tengerszem mellett tovább jutunk az *oncsászái* völgybe, szemben a *Briczei* csúcsal és a *Tolvajsziklával* (Pétra talharului). Megtekinthetők a *Fehér* és *Kecske-sziklák*, honnét hazánk erdélyi részei beláthatók; továbbá a *Szamos kútja*, a Meleg-Szamos eredete, a *Osonbarlang*, vagy a *Sárkányok ürege* és számos dolina stb.

Vaskohról:

Kirándulhatni a *szeredási* (kalugyeri) *Dagadóhoz** (Iszbuk) megtekinthető a *zádorfai* (szobodoli) üreg (Campanesca) s a *kelesdi* (kollesti) tengerszem. Ha az út elkészül, innét s Rézbányáról valik legkényelmesebbé a *József főherczeg-barlang* felkeresése is.

Rézbányáról:

A Bihar-kapuzhoz (Portale), a sziklafalhoz, a fonóházai (fonóczai) barlanghoz és a Körös barlangjához és eredetéhez, azon szép vizeséhez, mely ötös, s az utolsó legnagyobb, körülbelül 3 méteres vizesésével gyönyörködtet és az egész Biharhegység legszebb pontjához: a *Várhoz* (Cetate).

Egyébiránt a főkirándulási helyek leírására alább külön is át fogunk térni. Mielőtt azonban ezt tennők s Belényes vidékének természetrajzi vázlatát érintenők, egy futópillantást akarunk vetni Belényes multjára s jelenére, mely kétségtelenül a vidék értelmi s közgazdasági fejlődésének központja, intézeteiben, intézményeiben s társadalmában a jövő felvirágzás zálogát szerezte meg. Ránk azért is fontos, mert ahányszor a *Bihari Kárpát Egyesület* működési körébe vonja a Bihar-hegység s vidékének ismeretét és ismertetését: *Belényest*, mint meghatározó tényezőt kihagyni egyetlen számításából sem lehet. Nem kárba veszett munka tehát ezen népes községgel foglalkozni.

Belényes előbb mezőváros volt, most a községi törvény értelmében *nagy község*, a *Fekete-Körös* és a vajdalfalvai patak mellett. Lakossága az 1880-ik évi népszámlálás szerint, 2614, kik nyelvre és vallásra nézve következőleg oszlanak meg: magyar: 1310, oláh: 1049, német: 67, tót: 22, ruthén nyelvű: 2, egyéb

*) a „Dagadó“ elnevezés a magyarban „időszaki forrás“ helyett azért megfelelőbb, mert a harminczas években már *Dagadó*-nak hívták s felbugyogása nincs is időszakhoz kötve.

hazai nyelvű: 89, külföldi nyelvű: 6, beszélni nem tudó: 69. Hitfelekezetek szerint: római katolikus: 524, gör. katolikus: 593, református: 566, gör. melk: 645, ágostai: 6, unitárius: 1, izraelita: 279. E községben tehát az abszolút többséget a magyar ajkuak teszik. *Belényesnek* 1858-ban, 2050 lakosa volt. (Magyarországot illető kormánylap. IX. évfolyam, I. kötet, 28. lap.) 22 év alatt tehát népessége 514-gyel szaporodott, mely épen 25%-nak felel meg. A mi a község népességének régibb számát illeti, Bunyitay szerint *Belényes* a XVI. században 170 házból állt s lakosai tisztán magyarok voltak. E szerint a lakosok száma legfeljebb 1200 lélekre tehető. 1782-ben a reformátusok 512 lelket számláltak, a többi felekezetek együttvéve tehetek ennyit. Az oláhok *Belényesre* településének idejét biztosan nem tudhatjuk, annyit azonban következtethetünk, hogy az első betelepülés a XVI. század utoljani történt. A mostani oláh utca: *potorászka*, a *burgundia* a XVI. század előtt üres térség volt. A község a fejlődés útján van, melyhez a nem régiben épült vasút jótéteményei is hozzá fognak járulni; s azon kiváló hely, melyet e község a nagyváradi gör. kath. püspökség uradalmában mint központ elfoglal, megnyitja neki az előhaladás, a felvirágzás ösvényét. *Belényes* eredete a századok homályában vész el, — írja nekünk a „*Belényesi ev. ref. egyház története*“—ének érdemes szerzője, t. Sipos Imre ref. lelkész ur. — A név azonban azt mutatja, hogy már eredetében teljesen magyar telep volt. Fekvése míg egyrészt festői látványt nyújt a *Fekete-Körös* gyönyörű völgyének északi szélzetén, másrészt védve van az erősebb légáramlatoktól a körülte fekvő erdők, halmok, hegyek s a kelet felé emelkedő havasok, a Bihar és ennek nyulványai által. Elnevezését valószínűleg a hajdankorban e vidéken nagy számmal tenyészett belényi avagy bölényektől vette. Bunyitay azt mondja, hogy a legrégebb püspöki birtokok egyike. Ha már most a váradi püspökség alapítását Szent László királyunk korára tesszük; *Belényes* már a 11-ik században mint püspöki birtok állott fenn. A 13-ik században már az ipar, kereskedés góczpontja volt e vidéken *Belényes*. Vallás tekintetében pedig szintén központ volt. Plébánusa kiváltságokban részesült s a megyében egyik legjövödelmezőbb plébánia volt itt. A város felett

nyugat-északra levő *Rutzsinosza* és *Tartaroea**) már sokkal alacsonyabbak, amaz 1463, emez 1289 m. A Kisbihar és Bihar között a legmélyebb horpadás és főhágó a *La-Joku* 1503 m., a a Rudzsinosztól nyugatra levő pedig 1411 m. magas. A hegység északi szárnya egészben véve magasabb, ottan 8. olyan csucs van, mely az 1580 métert meghaladja. Legmagasabb csucok: a *bricsei* 1752 m. magas, a *Tolvajszikla*, (Piatra-Talharuluj), mely 1621 m. magas, a valamivel magasabb *Mikó*, a főgerincztől nyugatra eső hármass csucu *Szentelő* (Botyészta), melynek legmagasabb csucsa 1758 m. magas, s végre a *Vlegyásza*, mely 1845 m. magas.

Egyes sziklás hegyek kivételével a hegység főgerince gömbölyded és boltozatos; általában a hosszan elnyúló, szelid hajlású hátaik tulnyomók; a csucok többnyire kerekded kupok, bár majdnem mindnyájan egymásfelé tornyosuló sziklaszálakból állanak; könnyen megmászhatók, mert a sziklaomladékok rendszeren be vannak már 3. oldalon gyepesedve. Az erdő, kivéve a legmélyebb horpadásokat, sehol sem ér föl a hegység főgerinczéig, ez tehát mindenütt gyepes és havasi legelőül szolgál.

A Vlegyásza a *Vurvurászával* együtt tulajdonképen magában álló hármass csucu hegytömeg, hosszu és széles hátából 3, mintegy 63 m. magas csucs dudorodik ki, s északnyugati oldala sziklás és meredek. A hegység legtöbb csucsának nyugati oldala szintén ilyen, például a Bihar s *Szentelő*-é (Bogyésztaé), keleti oldaluk ellenben meredekes és gyepes. Másutt meg léppen a főgerincz keleti oldalán vannak egyes sziklatömbök, ilyen a *Beszélő-szirt* (Piatra Graitore) a Bihar keleti oldalán s a messziről látható *Tolvajszikla* (Piatra-Talharului.)

A hegység mindkét oldalát mély, háránt völgyek szeldelik, melyek gyakran több mellékárokra szakadnak, a nyugoti oldalon levő völgyek meredek hajlásuak s a Fekete-Körös hosszúúti völgyére torkollanak; a keleti oldal völgyei eleintén még keskenyebb mélyedésűek, azután szélesednek ki, majd ismét összeszűkülnek s utoljára az Aranyos, Kis-Szamos és Sebes-Körös völgyeivé egyesülnek.

*) Sajnáljuk, hogy el nem fogadott magyar elnevezések hiányában némely hegyek és csucok neveit jelenleg még nem adhatjuk magyarul; reméljük, hogy ezen hiányokon is nem sokára segíteni fog a *Bihari Kárpátgyesület*.

A hegység északi részét két mély hosszúúti völgy hasítja, a *Kellemes* (Drágán) és a *Setétpatak* (Jád) völgyei, melyek délről északra vonulnak, s velök egyközű a Vlegyászat kelet felől határoló *Székelyői* völgy. A *Kellemes* völgye az egész hegység legrövidebb völgyei közé tartozik, egyetlen falu sincs benne. Ezen hegységhez tartozik a *Muncsel* hegy és a *Rétháti* (Pojanai) havas, melynek aljában a *bondoraszói* (budorászai) határban fekszik egy hegyektől és fenyvesektől védett szép völgyben az alább kimerítőleg tárgyalandó *Bihar-Füred* (Stina-de-Vale), — megyénknek ezen gyöngye.

A Biharhegység déli részében kristályos palák, különösen csillámpala és agyagpala, továbbá homokkövek és conglomerátok, északi részében, nevezetesen a Vlegyászában, trachitkövek uralgának, azonban a triasz-féle mészkő is nagy területeket foglal el úgy a hegység derekán, mint annak két oldalán, s a mészkő sok helyen karszt-féle jelleget ölt magára. Egyik nagy mészkőterület a *Vénhegy* (Batrina) és *kőfalvai* (petroszi) fensik s *Fonóháza* (Fonácza) és *Rézbánya* környékein; másik még nagyobb, de alacsonyabb mészköves fensik *Mezőtől* (Meziád) nyugotra *Felső-Lankás* (Lunkaszprie) környékén van.

Általában a mészköves vidékek a Biharhegység legérdekesebb, légfestőbb részletei, azokban vannak a vadregényes szakadások és a sokféle barlangok. Ezek kétfélék: vagy beszakadási és beömlési üregek (grották), vagy kiszakadási és kiömlési, azaz víztől kimosott barlangok. A már említett Schmidl Adolf, a Biharhegység ezen uttörő ismertetője 10 beszakadási üreget s 19 kiömlési barlangot sorol föl. Legnevezetesebb beszakadási üregek: a *Ponor* környékén levő örvény, a *Zapodia* jegesbarlang, az *Aczélós* (Skerisora vagy Kreszulya) mellett levő nagy jégbarlang, a *zádorfai* (szohodoli) üreg (Campanesca) *Vaskoh*, *Vashely* (Brihény) a *Moma* északi oldala s *Köröstur* (Kristyor) között; s legnevezetesebb kiszakadási barlangok az oncsászai csontbarlang (Zmeuluj), a *fonóházai* (fonácza), *mezői* (meziádi), a *boldogházai* (fericsei), s az *üregesi* (pesterei) barlang. Ilyen a *Hazay* által felfedezett József főhercegbarlang is. Ezeknek érdekesebbjeit alább bővebben ismertetendjük. Kovács János debreczeni tanár is több mint 20 barlangot vizsgált meg s ezek között 4-ben, az oncsászaiban, a fonóházaiban, a

boldogházaiban és az üregesiben különböző ösvilági csontokat talált. A hegység alsó lejtősegeinek széles fokozatait tölgyerdők fedik, melyek onnan a nagy síkságra is kiterjednek; 320—350 m. magasságban egyes lombfa erdők következnek, ezeket 630 m. magasságban a bükkerdők váltják, felső 1390 m. magasságban már a fenyvesek kezdődnek, de a keleti oldalon a fenyvesek 1730 méterig is alászállnak.

A főhegység nyugoti oldalán, mint már említettük, a *Ponor-nagyvárad* hegysorok emelkednek föl egyik részen, ezek a *Bobodiej* és a *Rétháti* (Pojeniej) hegyek felől kiindulván, a *Setét-völgy* (Jád) nyugoti oldalát szegélyezik, aztán északnyugotra, majd nyugotra és délnyugotra kanyarodnak, s a *Sebes- és Fekete-Körös* közt terjednek el. Nagyvárad és Tenke vidékén a síkságra lelaposodnak, magasságuk csak 380—670 m., de egyes részleteik nagyon festőiék. Északkeleti nyulványaikon a *Sebes-Körös*, délnyugoti részükön pedig a *Fekete-Körös* tört keresztül, amannak festői csetre méltó völgyesorosa *Bucsa* és *Körös-Rév*, emezé *Sankolyos* és *Berlényes-Szent-Miklós* közt nyulik el.

Sokkal nagyobb a *Béli hegység* (Moma-Kodru), ez a Bihar-Vlegyásza hegység legnagyobb nyugoti oldalága s a *Fekete- és Fejér-Körös* völgyei közt terjed el. A *lesszpedi* hegyből indul ki, főgerince eleintén egyenesen nyugotnak tart, s a *Dobrina* hegyben 1019 m. magasságra emelkedik; nyugoti oldalán van a *Nagy-havas* (Gyalu-Máre) hágója, (629 m.), mely Bihar s a volt Zárándmegyék közt a főátjáró; ettől nyugotra a 850 m. magas *Moma* emelkedik, s innét kezdve a hegység főgerince a *Fekete-Körös* folyásával s a Biharhegység tengelyével, majdnem egyenközüleg északnyugotra kanyarodik a *Kodru* és az 1114 m. magas *Kopasz* (Pless) felé, s e kettő között egy 992 m. magas hágó van. A *Kopasz*ból mint csomópontból sugárosan hegyágak terjednek szét, északra a *Fekete-Körös*, nyugotra a nagy síkság s északnyugotra a *Fejér-Körös* völgye felé.

E hegységet többnyire tölgyesek és bükkösök fedik; fő nevezetességei az alább szintén bővebben ismertetendő szeredási (kalugyeri) *Dagadó* (Iszbuk), s a rézbányái *Biharkapu* (Portale) és az Érczhegygyel érintkező *Vár* vagy *Érd* (Cetate). Számos nagy

töbör jellemzi a mészköves fennsíkot, ilyen töbörök Déznától északnyugotra a *Restyirata* nevű vidéken is vannak.

A Biharhegység harmadik nyugati ágáról, a *Hegyes-Drócsa* hegységről, mely a *Fejér-Körös* és *Maros* között terül el, s legmesszebbre nyulik ki az Alföldre, sem szólunk itten bővebben, mivel az már Aradmegye területén fekszik.

A Bihar-Vlegyásza hegység délkeleti oldalához a nagy terjedelmű *Erdélyi Érczhegység* csatlakozik.

Ezen vidék éghajlati viszonyai sem normalisok, habár ez egészen hegyvidék is, bár itten nem oly szélsőlegések, mint az Alföld nagy medencéjében; emitt sokkal nagyobbak a légmérsékleti ingadozások s a csapadék évi mennyiségének, azok egyes hónapokra való megosztásának változásai, mint a Bihar-hegységekben.

E hegységek keble nagy mennyiségű és értékű ásványokat rejt magában. Azonban sajnálattal kell konstatálnunk, hogy az utóbbi évtizedekben a bányászat inkább csökkent, mint növekedett. Pedig megérdemelnék ezen hegységek, ha bennök a bányászat belterjesebben gyarapodnék. Előfordul azokban nemcsak az arany és ezüst és egyéb közönséges ásvány, hanem található ritka s oly ásványok is, melyek az egész országban csak itt lelhetők. Például nemcsak tremolit és malachit, hanem agamatolith, biharit, rézbanyit, krokeith, linavith és ezüst-rézfény is, melyek az egész országban egyedül Rézbányán található.

Erdőségeiről már fentebb megemlékeztünk, az ott elmondottakhoz tehát csak azt kell még hozzáadnunk, hogy az erdők bősége folytán a kézi faipar eléggé ki van fejlődve. Léteznek fűrész-és zsindey malmok, készítenek épületfákat, deszkákat, létrákat, vályukat, favillákat, ólakat, lapátokat, kerekeket. Legjobb zsindey 47 centiméter hosszú és 12 centiméter széles, *Kőfalváról* (Petróc) kerül ki. Azonban a gyáripár még alig említhető, pedig arra itten, hol a vízi erő kéznél van, nagy jövő várna.

Áttérve a vidék vizügyi viszonyaira: legelső sorban kell fömlitenünk a vidék két főfolyóját: a *Sebes- és a Fekete-Köröst*. A *Sebes-Körös*ről eddig az volt a vélemény, hogy az *Bánfi-Hunyadon* felül, *Körösfnél* ered. Ez azonban tévedés volt. A *Sebes-Körös*nek eredetét tulajdonképen a *Kellemes patak* (Drágán) képezi, mely a *Kellemes-völgyben* a *Szentelő* (Botyésza) északi

hegyen ered, délnek fordult ívhajlással északnyugotra, majd nyugotra folyik.

Innen erednek a *Hév-* és *Hideg-Szamos*, valamint a *Kis-* és *Nagy-Aranyos* is, mindnyájan sok csermely egyesüléséből támadva, melyek részint a hegység derekán, részint keleti oldalán, erednek, némelyek barlangokból folyva ki. A *Hév-Szamos* legmagasabb forrása a Szarvashegyen fakadó *Hideg-forrás* (Fontana recse).

Még csak azt említve meg, hogy *Belényes* a hosszúság $39^{\circ}, 58' s 25''$ s a szélesség $46^{\circ}, 44' s 12''$ alatt; *Vaskoh* a hosszúság $40^{\circ}, 6' s 17''$ s a szélesség $46^{\circ}, 35' s 42''$ alatt s *Rézbanya* a hosszúság $40^{\circ}, 14' s 57''$ s a szélesség $46^{\circ}, 35' s 6''$ -a alatt fekszik — befejezzük ez uttal *Belényes* vidékének természetrajzi vázlatát.

A meződi (meziádi) barlang.

Egyik legérdekesebb s legnagyobb barlangunk rövid leírását adjuk a következő sorokban: „a *meződi barlangét*, Dr. Schmidl Adolf „Das Bihar Gebirge“ című munkája után, honnét a barlang alaprajzát is vettük. Forrásunk volt továbbá K. Nagy Sándor „Bihar-Ország“-a és saját megfigyelésünk.

Meződ (Meziád) község Biharvármegyének *belényesi* járásában fekszik; ezen községtől, melynek határában esik, vette nevét a barlang. A község Belényestől északra, hegyek között a *Meződ-patak* mellett nyulik el hosszú házsorával, erdője 3229 hold; lakosai száma: 1438, kik általában oláhok és gör. keletiek. A község utcáin és a közeli hegyek völgyeiben pompás díófa sorok vannak. Határában van az óriás nagyságu, pompás *cseppkő barlang*, melynek kapuzata *legnagyobb, legszebb és legrészletesebb* Közép-Európában. (K. Nagy Sándor: Biharvármegye földrajza.) Hajdan ezüst tartalmu ólomércz-bányáiról is nevezetes volt. (Hunfalvy: A Magyar birodalom leírása.)

Az odajutás hazánk távolabbi vidékéről legkényelmesebben *Belényesen* át történhetik; mely kényelem is csak relativ; mert a meződi határban már nem igen fordítanak gondot az út jókarban tartására.

Belényesből az út *Tövisfalván* (Gyalán) *Solymoson* (Solymos-Petrász) és *Magyar-Remetén* keresztül vezet *Meződre*. Van egy rövidebb s közelebbi útja is, mely aztán a belényes-meződi útba szakad; de ezt nem minden időben mernők ajánlani, nehézségei, talaja s emelkedései miatt.

Az útba eső *Tövisfalva* és *Solymos* községekről keveset lehet mondani. Az első lakosainak száma 333, kik mindnyájan oláhok és g. katolikusok. *Solymos* a *Harmatos* (Rossiai) patak mellett, Belényestől északra 576 lakost számlál, kik közül oláh: 555, gör. kel: 569.

Magyar-Remete már érdekesebb; nemcsak azért, mert 905 lakosa közül 559 magyar, 309 oláh; reform.: 569, keleti 311; s mert *állami iskolája* van, mely rendeltetését fejlődése után befogja tölteni és eszközölni, hogy a közel 1000 lakos közül necsak, mint jelenben, 81 tudjon írni-olvasni, hanem sokkal több; de érdekesebb azért is, mert egy régi temploma van, a reformátusoké, mely részben a XIV. században épült; falfestményei, melyek igen nevezetesek voltak — ma már be vannak meszelve.

A *Bunyitaj* történettudós sok történelmi emléket sorol fel e községről s templomról, melynek alaprajzát s képeit is közli (Várad Püspökség története III. k.). Az egyházzal következőket mondja: „Az egyház keletelve van s a mellette folyó patak medrétől eredett, gömbölyded kövekből épült. Szentélye belül még kerek, mint a románkori apsisok, de kívül már szöglétes, nevezetesen a nyolcszög három oldalával záródik s eredetileg táмок erősítik, de már csak helyeik látszanak. A szentély tehát már határozottan csúcsives, de a körülmény, hogy a hajóval egyenlő szélességű és hogy a hajó oldalán táмокnak nyoma sincs, arra vall, hogy itt a szentélyt s a tornyot később építették egy románkori hajóhoz. Emellett szól az egyház jegyzőkönyve is, mely említi, hogy a hajó ablakai átalakításuk előtt igen-igen keskenyek, amellett hosszúk voltak. Nyugoti oldalának két diagonal támja, melyből már csak az északi van meg, szintén későbbi, a toronynyal egykoru. E torony, melyből csúcsives ajtó nyílik a hajóba, egyike a legszebbeknek s egyházmegyénkben (a nagyvárad egyházmegyében) épen páratlanul áll. E torony két emelet magas, csinos, kőbélletű ablakkal, melyek közül a második emeletiek disze-

sebbek, kivált a nyugoti, mely... hármass levelű csücsívvel záródik; a keleti ablak kerek, de kőtagozatai már kitörték. Bent a kis egyház egészen át van alakítva, diadalívét lebonták, szentélyének oldalfalait a hajó magasságáig kiépítették s régi kőboltozatát egyszerű famenyezettel pótolták. De a falak egyhangu mészrétege... régi festményeket takar, melyek — állítólag — a szentélyben szűz Mária s az apostolok; a hajó éjszaki falán pedig, hol ablakok most sincsenek, szent László király életének jeleneteit tüntetik fel.

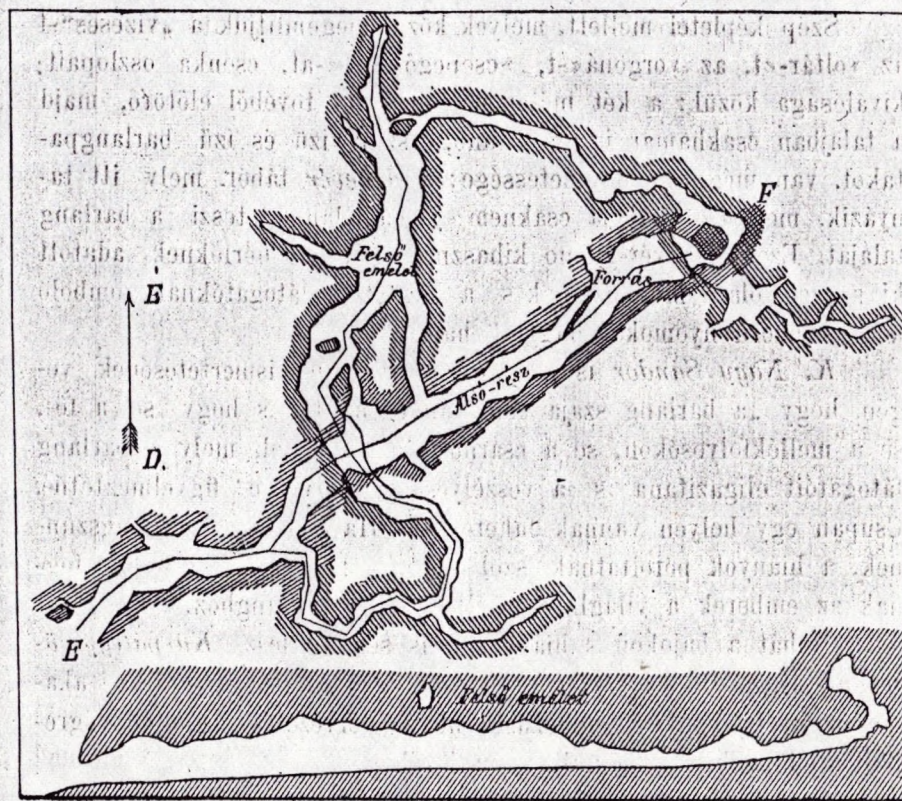
Itt idézi a tudós szerző az ottani egyház egy jegyzőkönyvét, mely mondja, hogy: „Belül a templom falai, olyan erős, veres festéssel vannak festve körös-körül, mely festék mindamelllett is, hogy régi, nemhogy elkopott volna belőle valami, sőt semmiféle erős kővel, vagy más eszközzel sem lehet ledörgölni; inkább széjjel kopik a terméskő, mintsem a festék lemenni. A sekrestyébe pedig (a szentélyt érti) különb-különbféle cifra szentek vannak festve, melyek tiszta időben, mikor a nap szépen fénylik, a meszelésen keresztül is láthatók; most már az egész templom, félvén a lakosok, hogy tőle megfosztatnak — mire a régi időkben volt is példa — több ízben mészszel bemeszeltetett. A püspökség jószágos nemesei közül említi: Remetey István, Remetey Miklós vajdákat, Remetei Bornemissza István, Remetei Mihály és Somogyi Gergely birtokosokat.

Magyar-Remetét a harmatosi és meződi patak szeli át; az út Meződre, az utóbbi patak mentén van. Meződ község keleti végén kezdődik a keskeny völgy, mely a barlangot rejt. Az út ökrös szekéren is megtehető, de mint a hely kitűnő ismerője K. Nagy Sándor mondja: leghelyesebb lóhátra ülni; mert a helybeli mokánylovak jobban ki tudják keresni az utat, mint maga az ember.

Az út Meződtől a barlangig mintegy két órát tart; különben eléggé regényes; itt-ott szikla-kapuk állnak előttünk. A barlang a Berkenye-hegy (Gyalu Gorunuluj) oldalán van s egy rangban áll az adelsbergi és aggteleki barlangokkal (Smiedl: Das Bihar Gebirge.)

A patakból meredek lejtő vezet a barlanghoz. A barlang kapuzata negyvennyolcz láb széles sziklaalapról,

36 láb magasra emelkedik. Az alap és emelet rajzát — mert ezen barlangnak azon kiváltsága is van, hogy egymás felett haladnak el az üregek, E—F leghosszabb fekvésének keresztmetszvényét — Schmidl idézett munkája után — idecsatoljuk. A barlang részei: 160 mtr. hosszú, 40 mtr. széles előcsarnok, folytatása a rendkívül szép kapuzatnak, közepén egy óriási oltárkö, felette kupola,

A meződi barlang alaprajza és metszete.

csepp kövekkel diszitve. Az előcsarnok baloldali végén oldal nyílás van.

A főcsarnok, az előcsarnokból jobbra. A főcsarnok hossza megközelítőleg 85, szélessége 23, magassága 29 méter.

A jobboldalon egy alacsony folyosó van, melyen a járás nehéz. A baloldali üregből vezet az út az emeletbe.

A meződi barlangnak három ilyen emelete van, melyek leg-

nagyobb nevezetességét képezik, oly ritka sajátság, amelyhez hasonló egyetlen barlangnál sem fordul elő. Mert vannak párhuzamosan menő, vannak egymás felett nyuló emeletekkel bíró barlangjaink; de hogy az emelet folyosója éppen keresztbe menjen a földszint csarnoka felett: ez csak a *meződi barlang*-nál fordul elő. Csak az a baj, hogy ezen emelet bejárása veszedelmes, mert talaján sok kisebb-nagyobb nyílás van, s a talaj nem is látszik valami erősnek. (K. Nagy Sándor: Biharország I. k.)

Szép képletei mellett, melyek közül megemlítjük a „vizesés“-t az »oltár«-t, az »orgoná«-t, »csepegő kut«-at, csonka oszlopaikat; kiválósága közül: a két méter magas kőfal tövéből előtörő, majd a talajban csakhamar ismét eltűnő, tiszta vizü és ízü barlangpatkot, van még egy nevezetessége: a *denevér* tábor, mely itt tanyázik, melynek guánója csaknem járhatatlanná teszi a barlangtalaját. Ezen denevér-guáno kihasználása angol bérlőknek adatott ki s ezek olasz munkásainak s a kégyetlen látogatóknak romboló keze szomorú nyomokat hagyott hátra.

K. Nagy Sándor is megjegyzi a barlang ismertetésének végén, hogy „a barlang szája tele van szeméttel, s hogy se a fő-, se a mellékfolyosókon, se a csarnokban nincs jel, mely a barlang látogatóit eligazítaná s a veszélyesebb helyekre figyelmeztetné. Csupán egy helyen vannak fakeresztek. Ha e nehézségek megszűnnek, a hiányok pótolhatók, szól szerző: nem sokára özönlenni fognak az emberek a világhírre méltó meződi barlanghoz.“

Nohát a bajokon s hiányokon is segítve lesz *Kárpátgyesületünk* által. Ha szűk anyagi körülményei az ifju egyesületet akadályozzák is, hogy a gondozásra nézve tervezetét azonnal végrehajtsa: bízunk s remélünk — a jövőben.

Biharfüred. (Stina-de-vale.)

(Képpel.)

Biharfüred egyike a Biharhegység legszebb részleteinek; felkeresése turistikai szempontból érdekes, az ott tartózkodás üdítő, egészséges; méltóságos *Pável Mihály*, gör. kath. püspök urnak áldozatkészségéből létesült az emberiség gyönyörködtetésére, még inkább hasznára.

A régi térképek nevét még nem ismerik, de az újabbakon, különösen „*Biharvármegye földrajza*“ térképén már megtaláljuk azt; Belényestől majdnem egészen keleti, (kissé északra hajló) irányban a *bondoraszói* (budurászi) határon a *Rétháti hegy* (Pojeni) északi tövében. (K. Nagy Sándor. *Biharfüred*. Bihar megyei képes naptár 1888.)

Az odajutás leginkább két irányból történhetik. Egyik a nagyváradi-kolozsári vasút *Barátka* és *Bucsa* állomásai között levő *Sötétvölgyi* (Jádvolgyi) iparvasút állomásától ezen vasuton s völgy-

Részlet Biharfüredből (Stina-de-vale).

ben fel *Csarnóházáig* s *Remetéig* (Remecz), ezután magas hegygerinczek s erdőségeken, de kies tájakon át *Biharfüredig* lóháton vagy gyalog. Ez az út egész napot igényel.

A másik út *Belényesből* vezet; ezen vonal a belényesi vasút kiépítése s a biharfüredi út járhatóvá tétele után sokkal rövidebb és kényelmesebb; ma már lovasszekeren is fel lehet menni; többnyire ezek is tartják fenn *Belényes* és *Biharfüred* között a közlekedést. Belényestől Mézes község mellett vezet az út *Szenesre* (Karbunár) és *Bondoraszóra* (Budurásza). Nekünk ez utóbbi helyre kell mennünk, mert innét kigyózik fel Biharfüredre; az újabb időben a

annyi szemérmes leány a függöny megül. *Stina-de-Vale, Biharfüred* ez; egy éden völgy, melyet a pásztorok fedeztek fel s melyet *Pável* püspök áldott keze adott a közönség rendelkezésére.

Biharfüred még nem kész fürdő, csak készülöben levő klimatikus üdülő hely. De a természet oly bőségesen halmozta el szépséggel és üdítő erővel, hogy elfelejtjük a kényelmi hiányokat. Fekvése, levegője s vize tulatesz sok híres fürdőjén. A ki egyszer pár hetet itt szép időben eltöltött, bizonyára vissza fog kívánczolni. S mentül többször jön, annál inkább meg fogja szeretni, mert mindig más és más szépségeit fedezendi fel.

Ebédünket fenn a fenyves árnyékában, valamely forrás mellett elköltve, még egy hosszú sétát teszünk s csak este fele térünk le a völgybe kirándulásunkból. A nap épen most megy le s utolsó sugarai átszűrődve a *Boicza* ormánák fái között; a *Pojána* kopasz homlokán törnek meg. A közönség a sétányokon időz s várja a csengettyű hangot, mely vacsorára hívja.

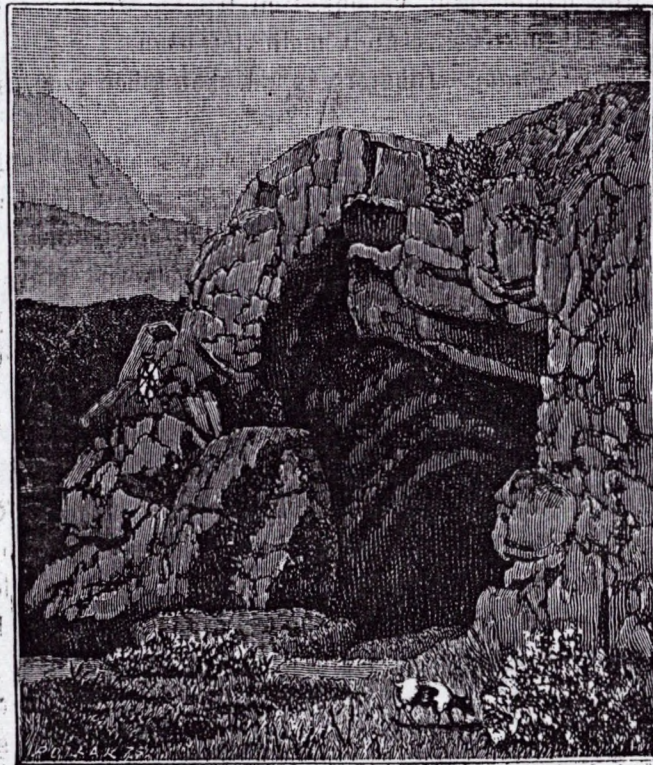
Itteni társaséletünket a kedélyesség jellemzi. E tekintetben a legjobb példával megy elül püspök ő méltósága, kinek őszintén szívélyes modora mindenkit meghódít.

Ezekből is látható, hogy Biharfüred a mily szép üdítő fekvésében, amely érdekes, változatos környékében, hegyeiben, mély völgyeiben: óp oly nagy jövő várakozik rá. Felvirágzása, országos híre csak a közönség tömeges látogatásától függ, melyet a várt siker követni fog; mert a látogatására fordított fáradságot, költséget balzsamos levegőjével, gyönyörű vidékének lélekre, testre edző hatásával kamatostúl szokta visszafizetni.

Zárjuk sorainkat mi is a páratlan emberbarát, kitünő hazafi s főpap, ezen gyógytelep áldozatkész létesítőjének, méltóságos *Pável Mihály* g. kath. püspök urnak lelkünkől jövő éltetésével. Isten éltesse sokáig s adjon hazánknak minél több, s adjon minden egyháznak oly nemeskeblű, ügybuzgó és jótékony főpapot, mint *Pável Mihály!*

A zádorfai-üreg és a Dagadó-forrás.

A *Dagadó-forrást* (Izbuk) legczélszerűbb Vaskohról látogatni meg és pedig úgy, hogy a *Zádorfai-üreget* (Campanesca) útba ejtsük. Vaskohról az út *Kerpenyéten* vezet keresztül, melynek lakossága: 489, kik mindnyájan oláhok és gör. keletiek; innét a hegy-

A zádorfai-üreg (szohodoli Campanesca.)

hátra térve, egyideig párhuzamosan halad a község hosszú sorú házaival s előbb már a *Kis-Körös* patakot, mely a falut ketté választja, érintve délre fordul; meglehetően jó karban tartva, mérsékelt emelkedéssel, változatos tájakon keresztül megy a hegygerinczre.

A hegyhátra jutva jobbról egy hegytölcsér van, melyből az esővíz és egyéb csapadék csakis ismeretlen ösvényen tud kiszivá-

rogni. *K. Nagy Sándor* mások állítása után megemlíti, hogy ezen tölcésérben eltűnő viz a *Bajpatakon* (Boi) folyva ki a hegy túlsó része alatt, mely patak adja Vaskoh hámorainak a mozgató erőt s kiömlésénél már malmot hajt.

Zádorfa (Szohodol), községet a *szeredási* (kalugyeri) patak folyja át; ezen patak magába veszi a *Dagadó-forrás* vizét is és a *Zádorfai-üreg* mélyébe ömlik. *Zádorfa* lakosainak száma: 744, mind oláh és gör. keleti.

Az üreg homlokzatát képünk tünteti fel, a *dr. Schmidl Adolf* többször idézett művéhez csatolt melléklet után.

K. Nagy Sándor „Biharország“ I. kötetében ezen csodálatos üreget így írja le:

„Ha van valami elbűvölő látvány, mely nagyszerűségével lebilincsel: a *Zádorfai-üreg* (Campanésca) ezek között első helyen áll.

Egy óriási sziklaüreg, melynek 20 ölet megközelítő magassága, mintha művészi kezekkel volna oly tojásdad iveretűvé kirakva azokkal a sok helyen darabosnak látszó sziklakkal. Egy isteni színházhoz méltó páholy, melyből a mythosi kor istenei nézhették a fenséges természet művészi játékát. Egy roppant nagy homoru tükör, melyben az ember saját porszem kicsiségét, gyarló törpeségét látja

A barlang kapuja előtt sziklakövek között igyekszik befelé a patak vize; a baloldalon egy nagy vastag sziklaoszlop, ablak nyílásokkal. Ide hatolunk át nagy nehezen s a sziklaoszlop nyílása épen elég arra, hogy átmászszunk rajta s ekkor a barlang-üreg szélére jutunk, mely a sziklaoszlophoz alig van egy ölnyire. Felettünk mintegy 20 öl magasra nyúlik a 12 öl széles sziklaivezet, melyből homoron indul befelé az üreg, mint egy teknő belseje, mint egy padmaly, mely legalább 15 ölre mélyed befelé s a homoru hátsó falat fekete sziklák képezik, melyek felülről lefelé nyuló rovátkákkal vannak ellátva, mintha hosszú időn keresztül víz mosta volna azokat. Aztán ezen fekete sziklák valami 25 ölnyire egyenesen nyúlnak lefelé a mélységbe s itt lejtősen felénk indulnak s elvesznek a mélység sötétségében; — lábainknál egyenesen le a kapuivezet egész szélességében egy borzadályos mélység, korom-sötétségben, mint a halál; — ennek nagyságát még senki meg nem mérte, de a mélység roppant nagy-

ságát bizonyítja, hogy a ledobott szikladarab 5–6 másodperc alatt ér talajt s még akkor is gördül és úgy loccsan a vízbe. A mélységben valóságos tómedence van, melyet elárul a beledobott szikla zubbánása.

A bedobott sziklák kongásából azt lehet gyanítani, hogy az üreg lent a beláthatatlan mélységben nyugot felé indul s ez igazolja leginkább azon feltevést, hogy a beömlő patak a roppant hegység alatt keresztül furódva *Vaskoh* felől mint *Bajpatak* lát újra napvilágot. A néphagyomány azt beszéli, hogy utazók kísérletet is tettek ezen patakkal, — nevezeten ruczát dobtak be itt a barlangba s az a *Bajpatak* forrásánál kiuszott. Ez lehet mese, de lehet való is. — Nekünk szemtanuk állították, hogy az üregbe szórt szénatörmelék a *Bajpatak* forrásánál előkerült.

A *zádorfai-üregtől* a községbe kell visszamenni, melytől nincs messze *Szeredás* (Kalugyer) községe. A *Dagadó-forrás* ezen község határában van.

Szeredás (Kalugyer) Vaskohról délre nagy hegyek között, a *szeredási* patak mellett, igen szép vidéken 753 lakossal, kik mind oláh és gör. kel. Lakosai földművelők s baromtenyésztők. Ez irányban legszélső községe a megyének; temploma a török világból való. Határában nagy mennyiségű *köszén* és kitűnő szép és sok *márvány* van. (*K. Nagy Sándor* Biharvármegye Földrajza.)

Az út a *Dagadó-forráshoz* a községen vezet, s nem sokára egy magaslatra emelkedik fel, honnan elragadó kilátás nyílik a vidékre; a *Biharra* és a *Nagybiharra* (Kukurbéta.) Ezen út tartja fenn a közlekedést *Szeredás* és az aradmegyei *Acsva* községek között s eléggé járható. Balra térve ezen utról és egy völgy jobb oldalán szép nyiresen, majd néhány perczig tiszta bükk erdőn áthaladva, egy völgykatlanba érünk, melynek északnyugoti oldalát kis patak futja keresztül; — s az óriási fákkal körülvett pompás kis völgykatlan szegletén magas kereszt áll: itt van *Szeredás községtől egy órajársnyira* a *Biharhegység* legnevezetesebb s legvonzóbb tüneménye, a »*Dagadó-forrás*« (*K. Nagy Sándor*: Biharország.)

Leírása előtt ide csatoljuk *Schmidl* munkája után felvett képünket, mely a keresztet még nem tünteti fel, s a fák, cserjék alakja is megváltozott némileg azóta. (1858.)

Ezen forrást, tudunkra a »Tudományos Gyűjtemény« 1822-ik évi folyamának IX. kötetében Vászárhelyi János írta le legelőször, s mi ezen leírást ismertetésül szószerint s lehetőleg az eredeti ortografiával adjuk, már csak azért is, hogy lássuk: a vidék szépsége, a tünemény ritkasága a legelső megfigyelőt is mennyire elragadta. Vászárhelyi leírása így hangzik: **A „Dagadó-Forrás.“**
 „A természetnek kimeríthetetlen s csudálatos ereje, ezer meg

A Dagadó-forrás. (Iszbuk.)

ezer alakokban önti ki magát naponként, a látható s tapintható világ elejibe. Mennyi álmétkodást vontak már magára ismert jelei, s mennyi van még elrejtve előttünk? Naponként ugyan több felfedezések történnek a Világ Tudósai s Visgálói által a föld felületén, s mióta a számos utazók jegyzéseik nyomtatás alá jövének, csaknem egészen új alakban látszik előttünk a lakott földgömbölyög, s hány tünemény van még elrejtve tunkt előtt mind e mellett? Kormányshékek gondoskodtak már a föld megismerteté-

séről, s az Angoly számos kiküldések nem kevés gazdagságu tapasztalásokkal jöttek vissza honjokba, s az illetén Tudományokban csaknem magok, és méltán viselik az Érdem, és Dús koszorút. Bár illetén tettekre éledeznének többen is, s közös erővel költséggel visgálnák meg lakásunk körét. Honnunk a Föld egész felületéhez képest csak egy maroknyi föld, s még mennyi vagyon elrejtve Hazánkfiái előtt. A Magyar előbb a Külföldre mégyen tapasztalásokat tenni, s midőn Haza ér, Hazája, s története előtt többenre esméretlen. *A magunk kincseit visgáljuk előbb meg Hazámfiái, s magunkat esmérvén ugy menjünk a Külföldre, különben is a külföldet könnyen megessmérjük a könyvekből, de miénket sajnos! a külfölddel felette kevésse akarjuk megessmérteni.*

Nem közönséges ritkaságai közé tartozik Hazánknek, az ugy nevezett Dagadó Forrás Bihar Vármegyében. Monyászaí Fördökben Arad Vármegyében lévén számosan öszvegyülve, a nyár alatt ezen Dagadó Forrás említésére többen a hegyek gerincein ált lovagláink Bihar Vármegyébe, az említett Forráshoz, mely onnan mintegy 4 óra távolságra lehet. Bihar Vármegyének napkeleti részén csak nem Arad Vármegyé s Erdély Ország határainál a Vaskohi, Uradalomhoz tartozó Kalugyer nevezetű Oláh helység határában csakugyan napkeletnek a már e vidéken öszve csoportódzott hegyek közt, egy Nyires völgy aljánál buggyan ki az úgynevezett Dagadó Forrás (olá hul: ungyesze unfle ápá) Sz. Jakab Hava 30-ik estvéjén 7 óra tájban érkezünk oda. Fekvése kellemetes s alatt egy hegy tövénél szájjal délkeletnek vagyon a Dagadó Forrás torka; kiömlésének helye nem mély, s hamar eltünik a kövek között, kint mindjárt a medre egy schuh magasságu s csupa mohos kövek fedik a forrásnak lefolyását, mely csak hamar öszve gyülvén több forrásokkal a Körösbe folyik. A hegy nem fölötté nagy magasságu, s nem kopár sziklás, hanem magos Bükkös, Nyír, Eger s Mogyoró fák terebélyeskednek rajta. A Forrást üresen, s medrét egészben szárazon találtuk, egy óráig mulatván pedig, s mivel a forrás tüneménye még sem jelent meg, s az idő már beesteledett, tovább menénk Vaskóra, olly feltétellel, hogy viszszajövet fél napot szánunk ezen forrás visgálására, mely annál inkább nevelte kandiségunkat, hogy a lakosoktól százféleképpen is elő adatott. Sz. Jakab Hava 31-ik

napján a Funáczai barlangot jártuk meg, melyről is tapasztalásomat közölni fogom a Tudományos Gyűjtemény számára. Aug. 1-én tehát vissza menénk a Forráshoz, s Kalugyer faluból magunkkal vévén két legöregebb lakosokat, innen a falutól félórányi távolságra, hegy oldalokon keresztül fél tiz órára a torkához értünk. A Forrás ismét üres, s medre egészen száraz volt. Mellette vártuk ritka jelenéseit; 1/4 tizenkettőre éppen a forrás torkánál ülvén hallani kezdettem zúgást, s csak hamar azután szörnyű sebességgel ömlött ki belőle a víz, és harmadfél minutumig másfél shuh magasságra emelkedett a medrében, s annak felületét áltáradván sebes zúgással folyt le a mohos köveken. Vize tiszta és hideg, felette jóízű az ivásra, harmadfél minutum alatt legalább 50 akó víz kifolyhatott, azután apadni kezdett s 16 minutum múlva megint kiöntötte magát hasonló magasságra, de már kevesebb erővel, s csekélyebb mennyiségben, most is éppen harmadfél minutumig tartott növése, s úgy egészben kiapadt lassanként, s a kibugygyant víz lefolyt medrén; még egy óráig mulatásunk után nem jelenvén meg a víz dagadása, el menénk.

Az egyik kalugyeri oláh lakos, mintegy 80 esztendőn felül állítá, hogy a miolta csak emlékezik, ezen forrást mindig úgy tudja, napjaiban t. i. többször kiömlik, és megint elapad egészen, a nélkül, hogy legkevésbé is folyna szokott kiömlésén kívül. Karácson utántól fogva, egész a nyár közepéig, gyakortább önti ki magát szinte majd minden óra negyedben, nyáron és őszzel-ált, holott az idő nedvesebb, a tél közepéig ritkábban. Sőt most hogy ottlétünk alkalmával nem bugygyana ki, a két öreg oláh lakos tisztátlan dolognak nevezte. — Kiömlése nem jár bizonyos idő mértékre, hanem hol tovább marad ki, hol többször egymásután önti ki magát. Tapasztaltuk azt jelenlétünk alatt, midőn 16 minutum múlva újra megdagadt, holott az előtt két óráig, azután pedig egy óráig sem áradott. Egyébiránt ezen dagadása soha sem szünik meg, hanem mindég többször vagy ritkábban történik napjában. Télen a lakosok állítása szerint meleg, azért soha sem fagy be. Az együgyű Lakosok babonás erőt tulajdonítanak nékie s azért számosan nemcsak a körülvidékből, de Erdély Országból betegeskedők kivált sebekben, rühben, láb fájasokban s egyéb testi tisztatlanságokban sinlődők tavasztáján ide csoportodzanak, s elvárván a forrás Da-

gadasát testöket belé mártják. A Lakosok állítása szerint, sokak meg is gyógyultanak. Nevezetét az Oláhból fordítottam a kik víz dagadásának nevezték el.

Valóban ezen Forrás mindenetre Országunk ritkaságai közé tartozik s még Hazánkban felette kevésbé esméretes. Nem emlékezem, hogy Iróinkban említést találtam volna felőle. Kis és Sartori (Naturwunder des Oesterreichischen Kaiserthums 2. Theile Wien 1807) kik különösen Birodalmunknak ritkaságait foglalták össze, ezen Dagadó Forrásról hallgatnak, de sőt tapasztaltam, hogy a körül levő vidékben is kevésbé esméretes. Erdemes volna ezen Forrás körül bizonyosabb tapasztalásokat tenni s mind különös jelenésének Physikai okát, mind Orvosi erejét kifürkészni s megismérinteni bővebben ezen ritka tüneményről Hazánkat.

A József főherczeg-barlang.

Hazay Gyula után.

(Képpel)

A ritka szépségű József-főherczeg barlangot Hazay Gyula és K. Nagy Sándor fedezték fel. A felfedezés történetét következően adja elő Hazay a „Természettudományi Közlöny“ 1887. évi 214. füzetében:

„A mult nyáron volt két éve, hogy a Bihar állatvilágának kutatására indulva, Nagyváradon K. Nagy Sándor urban, a „Biharország“ írójában, kellemes utitársra találtam, aki munkájának folytatására, a havasokba indult. A csontbarlangtól visszatérve Petróczra (Kőfalva), utközben egy kis-kohi erdőcsőszszel találkoztunk, aki arra figyelmeztetett, hogy Kis-Kohhoz közel, a kis-szegyesdi (szegyeszeli) völgyben, Kődös (Magura) falu határában, van egy barlang, amelyben eddig még senki sem volt. Mi azonnal a kis-szegyesdi (szegyeszeli) völgyben fekvő „Albrecht főherczeg-barlang“-ra gondoltunk, melyet felkeresni ugyis szándékunkban levén, az erdőcsőszt másnapra vezetőnek fogadtuk.

Kőfalvától (Petrócz) öt órai gyaloglás után a Play-hegy (magyar neve még nincs) déli oldalán keletnek huzódó kis-szegyesdi (szegyeszeli) völgybe ereszkedtünk le; réten, erdőn, majd bokros sziklás lejtőn haladva, végre a sűrű fák között felmagasló szikla-

falban egy barlang szabályos sziklakapujához értünk. E barlang a völgy jobb oldalán 120 méternyi magasságban van, ezért nem lehetett a Schmidl leirta Albrecht-barlang; amiről még inkább meggyőződünk, mihelyt impozáns üregébe behatoltunk s pompás cseppkőképződéseiben gyönyörködtünk. A barlang gyönyörű állapota, a képződések tisztasága, épsége, a bejárat szennytelensége, emberi jelzések hiánya, melyek különben minden más bihari barlang falait elégtelenítik, igazolták, hogy a mi fáklyáink világa hatolta először át ezt az örökös sötétséget. A barlang bejárata alatt a hegylejtőn két, még nem is vén fa tövében fennakadt sziklatömeg arra is enged következtetni, hogy e barlang bejárata csak nem rég nyílt meg, úgy hogy az ötvenes években, mikor Schmidl alatta a völgyben elhaladt, senkinek még sejtelve sem lehetett a pompás barlangról. Mi neveztük el József-főherczeg-barlangnak.

Az út, melyen e kiváló szépségű barlanghoz, ha nem is legrovidebb idő alatt, de jelenben legkényelmesebben el lehet jutni, Kődös (Magura) községen vezet keresztül. Belényestől kiindulva a zugalyi (sudricsi) csárdánál tér le a belényes-vaskohi országútról az eléggé jókarban tartott ut Domborvány közelében Békafalvára (Brost) s ennek közvetlen szomszédságában levő Szakálasra (Bragyet), mely községeken áthaladva, Kis-Kohra s ezen községből meglehetősen kapaszkodással Kődös (Magura) községbe érünk. Belényestől Kődösig lovaszszekéren elég kényelmesen lehet utazni s két, legfeljebb két és fél óra alatt ezen utat megtehetjük. Kődösről a József főherczeg-barlang felett elterülő fensikig tanácsosabb az utat ökrös szekéren, vagy lóháton tenni meg, mert egy pár helyen meglehetősen nagy kapaszkodó van. Néhány pontról gyönyörű kilátás nyílik Belényesre, Vaskohra s vidékére. Ez az út legfeljebb két órát igényel s a lassu haladást kárpótolja a változatos táj, melyen áthaladunk.

A hegytetőn megáll szekerünk s innét gyalog ösvényen kell megtenni az utat lefelé, meredek lejtőn a barlangig mintegy 3—400 méter hosszúságban.

A másik út Kis-Szegyesdről (Szegyestyel) a völgyben rövidebb, de ma még fáradságosabb; mert szekéren egyáltalában nem, csakis lóháton lehet az út egy részét megtenni. Ezen útvonalat írja le Hazay, s ezen uton látogatta meg újra e barlangot.

A kis-szegyesdi (szegyesteli) völgy — írja Hazay — a tulajdonképeni Bihar nyugati oldalán keletnek húzódik s végpontjáig legalább 3 mfdet teszi. A falutól alig 2000 mtr. távolságban a völgy már egyre szűkül, völgyzsorossá válik, melyben alig fér el a patak; a barlangig 64-szer kell a patakon átmenni, gyakran benne körül-köre, szikláról-sziklára lépve tova haladni. Azonban maga a völgyzsoros vadregényessége, szép szikla-csoportjai a lombos fák keretében itt annyira lekötik figyelmünket, hogy alig vesszük észre, hogy öt negyed órai fárasztó utat tettünk meg, midőn a völgyzsoros baloldalán 20 méternyi magasságban roppant terjedelmű sziklafalnál egy óriási alagút alaku kapu alatt állunk meg, mely imponáló hatással elragadó látványt képez. Ez bejárata a Schmidl-féle Albrecht-főherczeg-barlangnak.

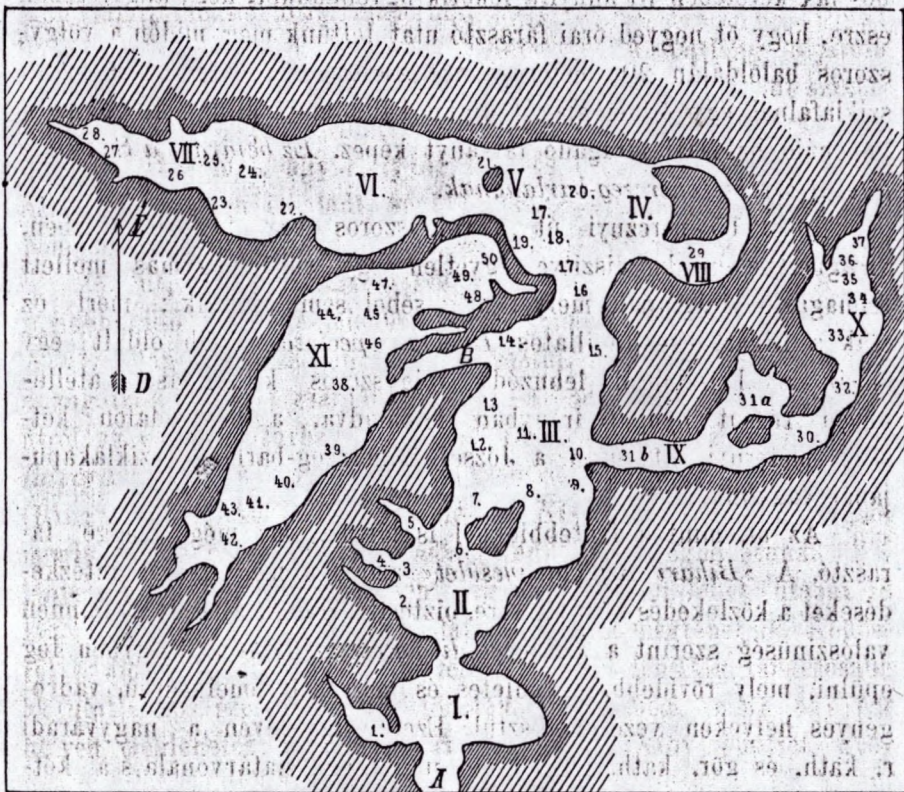
Ettől 15 percnyi út a völgyzsoros egy tágabb öblében, virágkertbe érünk, diszitve egyetlen egy, sűrűn egymás mellett felmagasló virágfajjal, melyet még sehol sem láttunk; mert ez csak a Bihar ékesítő illatos *Telekia specioza*. Jobb oldalt egy másik a Priszlopról lehuzódó völgyzsoros kitorcolása átellenében rézsut nyugati irányban felhaladva, a hegyoldalon kétszáz méternyi út után a József főherczeg-barlang sziklakapujánál vagyunk.

Az út, mint a fentebbiekből is láttuk, ma még eléggé fárasztó. A »Bihari Kárpátgyesület« azonban megtette az intézkedéseket a közlekedés könnyítésére, biztosítására. Az állandó út minden valószínűség szerint a kisszegyesdi patak mentén a völgyben fog épülni, mely rövidebb, egyenletes és mérsékelt emelkedésű, vadregényes helyeken vezet keresztül. Ezen völgy lévén a nagyváradi r. kath. és gör. kath. püspökségi uradalmak határvonala s a kétoldalon fekvő nagy erdőségek fái is csak ezen az útvonalon levén szállíthatók, nem alaptalan a remény, hogy a közgazdaságilag is fontossággal bíró ut létesítéséhez támogatást nyerünk.

A barlang bejárata délnek fekszik északi irányzattal, a bejárat félkör szerű szabályos, 11 m. széles, 7 1/2 m. magas; a talaj sima, egyenes, az oldalfalak lassan tágulnak s 15 méternyi távolságban egy nagy, széles előcsarnokba nyílnak, mely 17 mter hosszú és 36 mter széles, boltozata jobbról cseppkő képződésekkel van elárasztva; közepén roppant vastag és nagy sztakalitok, bal-

oldalt pedig egy csodás »kőcsillár« függ le, körülvéve kisebb-nagyobb hegyes csapoktól.

Terünk szűk volta s az idő rövidsége nem engedi, hogy a rendkívüli szépségekben gazdag barlang részletes leírásával bővebben foglalkozzunk. Különbösen is minden leírás, minden képzet elhalványul a látvány előtt, melynek csodáira leborul az ember; gyönyörű képletei, a természet alkotásának tündér alakjai.

A József főherceg-barlang alaprajza.

denható imádására keltik lelkünket. Hazay idézett s használt művében elragadóan festi a barlang szépségét. Addig míg Kárpát-egyesületünk maga is gondoskodni fog a természeti tünemény minden tekintetben kimerítő leírásáról, utaljuk szíves olvasóinkat a forrásra, melyből a legérdekesebb adatokat s festéseket megszerezhetik.

Hazay azt mondja a barlangról hogy: »hazánk egyik legszebb,

legérdekesebb barlangja. A képletek szépségénél s különösen mennyiségénél fogva pedig első helyet foglal el a monarchia valamennyi barlangja között.«

Térrajzát ugyancsak Hazay után, hű utánzatban közöljük és ismertetését következőkben adjuk:

A József-főherceg barlang részletei:

I. Bejárat. II. Előcsarnok. 1. Ruhátár.

III. Pável-terem. 2. Üllő és kalapács (nyaktíló). 3. Szószék.

4. Szentsír. 5. Mohamed koporsója. 6. Függöny. 7. Oszlop-sor.

III. K. Nagy Sándor-csarnok. 8. Sphinx. 9. Kaktusz. 10.

Koldus. 11. Pizai torony. 12. Várrom. 13. Szobortelep. 14. Oltár.

15. Oroszlány. 16. Oszloptörasz. 17. Trónterem.

18. Trón. 19. Menyezet. 20. Kincsesláda.

21. Guanó-domb. 22. Táncsterem.

23. Fehérhegy. 24. Három püspök és segédlete.

25. Kettős oszlop. 26. Rovardomb.

27. Vizesés. 28. Zuhátag. 29. Medenczeterem.

30. Medencze-csoport. 31/a. Szűszner fürdőterme.

31/b. Lehelkürt. 32. Sátor.

33. Virágágyak. 34. Obelisz. 35. Szénaboglya.

36. Orgona. 37. Kalapgomba. 38. Babel tornya.

39. Góliát és Dávid. 40. Forgatag. 41. Virágsokor (gyémántkő).

42. Szomorufüz és temető. 43. Czukorsüveg. 44. Olimpus.

45. Pelion és Ossa. 46. Bábszikla. 47. Hómező. 48. Hármashegy.

49. Fehér sas. 50. Tündérgert.

Ha egyik-másik képlet személyesítéséhez kell egy kis fantázia, annyi bizonyos, hogy némely képlet, milyen a Szószék (3),

Pizai torony (11), Trón (18), Vizesés (27), az újabban elnevezett Lehelkürt (31/b),

Orgona (36), Sas, Csillár, sat. meglepően hasonlítanak a tárgyhoz, melytől neveiket kapták.

Az elnevezések legtöbbje Hazaytól eredt, és pedig: a Pável-csarnok: Pável Mihály nagynevű g. kath. püspök tiszteletére, ki- nek uradalmában a barlang fekszik, — Bulk üreg: Bulk Adolf

rézbányai g. kath. lelkes tisztelére, ki Hazaynak kutatásaiban segítségére volt; — Böck-üreg: Böck János a m. kir. geologiai intézet igazgatója; — Semsey-csarnok: Semsey Andor a természettudományok lelkes pártfogójának; Krenner-csarnok: Dr. Krenner József műegyetemi tanár tisztelére, kiket Hazay a barlangban kalauzolt. A K. Nagy Sándor csarnokot a barlang egyik felfedezőjének tisztelére, a Hazay Gyula csarnokot egyszerűs mind a barlang szellemes leírójának és sikeres fáradozásainak emlékére a közönség nevezte el így.

Sajnos, hogy minél sűrűbbé válik a ritka szép barlang látogatása, annál inkább tapasztalhatók a barbár-rongálások; mintha emléket nem lehetne eleget vinni a talajról, hol a képleteket nem rontja meg a mohóság. No de ezen bajon is segíteni fog a *Bihari Kárpátgyesület*, ha a barlangot bekapuzza a csakis felelősség mellett engedi megnyitni.

A barlang kőzete tömör mészkő. Kora tavasszal nagyobb vízmennyiség gyűl benne össze, de nyáron csak helyenként találni nyomát. A csepphullás is igen ritka ilyenkor.

Hőmérséklete 9—10 R. között változik. A medenczékben a víz hőmérséklete 8 R. fok. Levegője tiszta, légvonat sehol sem érezhető. Sajátságos mégis, hogy a füst kívülről is betódul a barlangba.

A barlangban medve- és hiénacsontokat találtak.

Élő állatok közül a deres denevér (*Vespertilio murinus*), *Pholeuon Hazayi* nevű vakbogár, *Heteromiza atricornis* nevű légy, két pók és három atkafaj, melyek még nincsenek meghatározva lakják a barlangot.

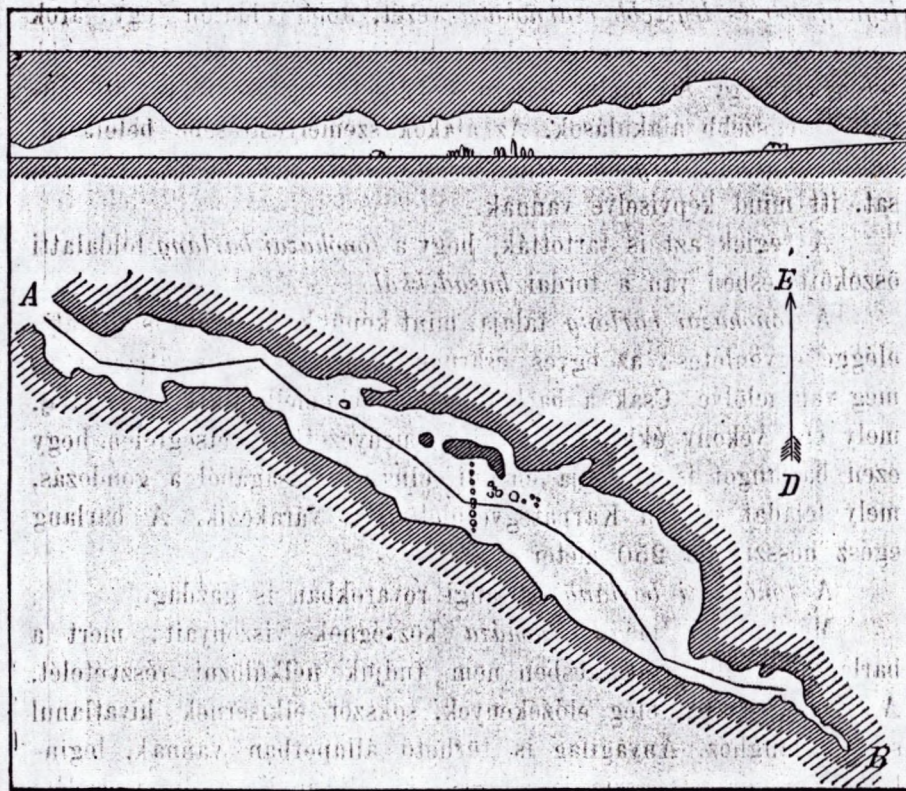
A fonóházi (fonáczaí) barlang.

(Képpel.)

A fonóházi barlang alaprajzát és metszetét Schmidl többször idézett műve után alább csatolt képünk mutatja.

E barlangot már a múlt században ismerték s oly nevezetesen találták, hogy *Nedeczky Elek* Bécsben 1774-ben külön monográfiát írt róla (*K. Nagy Sándor: Biharország, I. k.*)

Az odajutás nem jár nagy nehézségekkel. Akár *Belényes*ből, akár *Vaskóhról* indulunk, az út *Lanka* (Lunka) községnél tér le *Rébánya* felé. Ezen barlanghoz a legközelebbi vasuti megállóhely is Lankánál van. *Alsó-, Felső-Mezősn* (Kimpány) áthaladva, mely két község össze van építve, nyomban elérjük *Fonóháza* községet (Fonácza). Innét a völgyben a patak mentén, meredek ösvényen haladva, rövid óra alatt elérjük a barlang nyílását. Az északra

A Fonóházi-barlang alaprajza és metszete.

délre emelkedő kapuzat két méter magas s 8 méter széles; a nyílás felett sziklafal emelkedik.

Az előcsarnok nem valami izléses; pásztorok szokták nyájukat beterelni pihentetőre, vagy az idő viszontagságai elől. Az előcsarnok belső vége el van torlaszolva, hogy a jószág be ne hatolhasson a barlang belsejébe.

Az előcsarnokból két üreg nyílik. A jobb oldali kevés gyögrökdtetöt mutat fel. A baloldali terem bejáratánál egy leszakadt nagy szikladarab teszi kényelmetlenné a bejutást, mely sziklakövön következő felírást lehet kibetűzni: Petényi Salamon és Kovács János által megvizsgáltatott 1854. (K. Nagy Sándor: Biharország I. k.) A teremben, hova innét jutunk, már igen érdekes cseppkő-alakulások vannak. Innen egy nagy előterembe juthatni, mely a barlang legnagyobb és legszebb csarnokába vezet. Jobb oldalon egy árok van, melyben régi csontokat lehet találni. A legszebb s legnagyobb terem mintegy 80 méter hosszú s 12—15 méter széles; itt vannak a legszebb alakulások. Az alakok személyesítésébe belefáradhat a képzelet. *Orgona, oltár, vizesés, szőszék, oszlopsor, várrom*, sat. itt mind képviselve vannak.

A régiek azt is tartották, hogy a *fonóházai barlang* földalatti öszeköttetésben van a *tordai hasadékkal*.

A *fonóházai barlang* talaja, mint képünk metszete is mutatja eléggé egyenletes; az egyes csarnokok magassága s átjárata is meg van jelölve. Csak a barlang vége felé emelkedik kissé a talaj, mely egy vékony ékben találkozik a mennyezettel. Kétségtelen, hogy ezen barlangot is ki fogja emelni elhagyatottságából a gondozás, mely feladat szintén Kárpát-egyesületünkre várakozik. A barlang egész hosszúsága 250 méter.

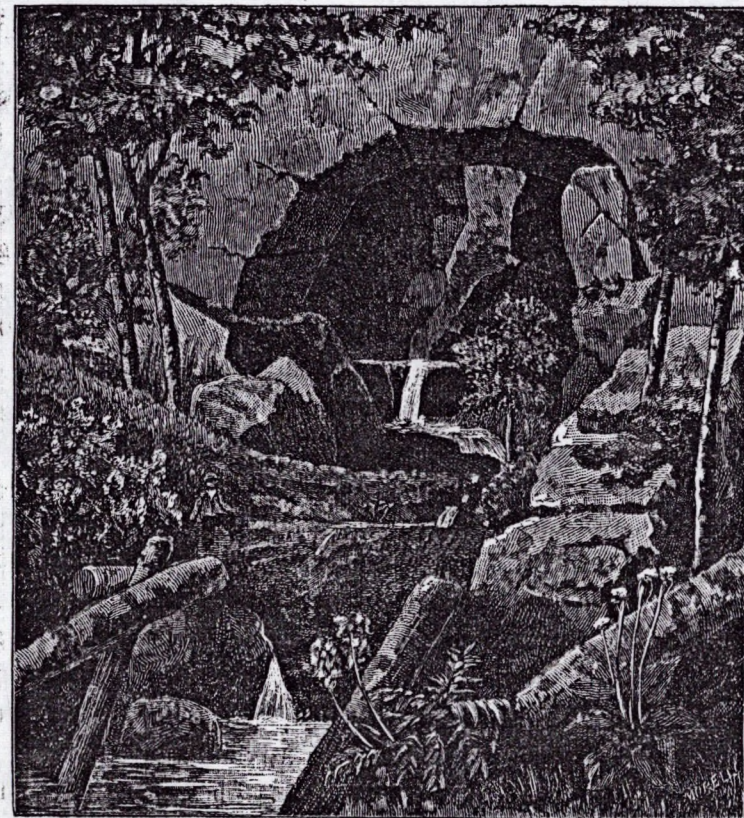
A *fonóházai barlang* barlangi rovarokban is gazdag.

Megemlítjük még *Fonóháza* községnek viszonyait; mert a barlanggal való érintkezésben nem tudjuk nélkülözni részvételét. A község lakosai elég előzékenyek, sokszor elkísérnek hivatlanul s a barlanghoz. Anyagilag is türhető állapotban vannak, leginkább zsidó- és posztó-készítéssel foglalkoznak. A dió-termelést is nagyban üzik. Lakosai száma 436, kik mind oláhok és görög keletiek. E vidéken, a rézbányai völgyben az agyagmunkát, a cserépedény készitést is meg lehetne honosítani. Van hozzá anyagjuk s tüzelőjük elég. Az értelmi világot eléggé jellemzi az, hogy a 436 lakos közül csak 21 tud írni, olvasni; ámbar iskolája s tanítója van.

A Biharkapu (Portále).

(Képpel.)

Az utat ezen rendkívüli szép helyhez Rézbányáról lehet megtenni, honnét másfél óra alatt lehet igen érdekes tájakon, völgyek, erdőségek s bányamüveletek mellett idejutni.

A Biharkapu (Portále).

közvetlen egymás mellett; egyikhez a „város“, másikhoz a „falu“ különböztetést szokták tenni; pedig törvényeink értelmében most mindakettő „község“. Az előbbi a kirándulásoknak központja, a *Fekete-Körös* egyik ága mellett, 621 lakossal, kik közül a népszámláláskor: 48 magyarnak, 164 németnek s 394 oláhnak iratta magát. Vallásra nézve: róm. kath. 210, gör. kath. 333, gör. kel.

73. Bányahivatal, posta és postatakarékpénztár, meglehetősen vendégfogadó van itt. Lakosai bányászattal foglalkoznak; bányáiban ólom és réz, de arany és ezüst is található, vannak ritka ásványai, mint tremolit, kettős mészpát, malagitsát, sőt az ásványok némely neme, például az agamatolith, biharit, rézbányit, vagy bismuth-kéneg-éleg, sat., az egész országban csak itt fordul elő. Határában van a „Biharkapu“ (Portale), melyről most szólunk és a „Körös-barlangja“, honnét a Fekete-Körös rézbányai ága tör elő. Rézbányáról vezet fel az ut pompás vidékeken a „Bihar-csúcs“-ra.

Rézbánya (falu) Vaskohtól északkeletre, a másik (város) közvetlen szomszédságában 186 lakossal, kik mindnyájan oláhok és gör. keletiek (K. Nagy Sándor: Biharvármegye Földrajza.)

A „Biharkapu“ (Portale) egy szikla alkotmány, melyhez fogható nincs egész Európában, oly természeti nagyszerűség, melynek leírása nagyon nehéz, még rajza sem állithatja előnkélethez. Látni és csudálni lehet ezt csupán, írja egész lelkesedéssel K. Nagy Sándor „Biharország“ című művében. Képünk dr. Schmidl idézett könyvének melléklete után készült.

A „Biharország“ érdemes szerzője következőleg festi e hely szépségét:

„Egy majdnem tökéletes félkör ivezetű óriás sziklakakapu, emberfeletti lények által, művészileg szabályosan építve. A már itt 7 ölre szélesedő sziklapadozatból két oldalról 12 öl hosszú egyenes sziklafal lejtősen emelkedik fel, mint valami várkapu erősítésére szolgáló kirugó falak, míg aztán eléri 15 öl magasságban a Biharkapu (Portale) ivezetét, mely felett még 3 öl vastag sziklafal egyenesen emelkedik. Ez a 15 öl magas kapu ivezet hosszukás félkörben hajlik a 7 öl széles egyenes sziklatalajra. És hogy az összhangzat ebben is meglegyen, mint a természet minden nagyszerű alkotásában, a kapu ivezet vastagsága befelé: egyenlő magasságával, vagyis ezen ivezet 15 ölnyire megyen befelé anélkül, hogy szélességéből, magasságából vagy szabályos alakjából vesztene.

Midőn e felséges óriás alagutban, melynek tetején őserdők vannak, 15 ölnyire haladunk befelé: egy 3 öl magas kőfalat találunk, mely a csarnokot egész szélességében átfogja. Létrákat támasztunk a falhoz, az elterülve folyó patak létránk alatt csorog

le a falon, — óvatosan felkapaszkodunk a vizes talajon, s akkor látjuk csak, midőn az 5 öl széles ovális nyíláson bemegyünk, hogy egy emeleti csarnokban vagyunk, — egy egyenes sziklapadu, regényes emeleti csarnokban, egy szinpadon, melynek szélessége 21 lépés, hosszúsága 31 lépés. — Hátsó jobb szegletén egy 3 öl hosszú elipsisz ablak van.

Az emeleti első csarnokból jobbra egy, a földszintről nem látható óriási terem van, melyet egy roppant kerek oszlop választ el az elsőől. Ezen második terem hátsó egyenes falai 15—20 öl magasan torony módjára emelkednek fel s fent 10—12 öl széles kerek nyílást képeznek, melyen kíváncsian bámulnak le a fölé hajló fák gyermek ágai a felséges üregbe.

A leghátulsó fal csalódásig hű utánzata egy roppant magas torony elejének. Valóságos ajtóbejárat, mely felett szabályos távolságban egymástól egymás felett 3 hosszukás toronyablak van. Ezen ablakoktól balra egy pompás páholy, egy karzat, 2 öl magasan, melyet emberi láb még nem érintett. Az ajtón belépve kettős fülkébe jutunk. A baloldali fülke mintha csak mellékkoltár mélyedése volna, igen rövid; a jobb oldali fülkébe ölnyi magas, de igen keskeny nyílás vezet, mely kisebb kanyarulatokkal 20 ölnyire megy s itt egy megmérhetetlen mély kerek viz-medenczében végződik. És e viz-medencze felett — mintha a világosságot kerülő tündérek titkos, de kedves fürdő helye volna, a barlang szellemleányaié, — a barlang-szellem egy beláthatatlan magasságu toronykupolát emelt a vizmedencze fölé, de nem hagyta annak üregét felépíteni egész a világosságig, hogy be ne nézhessen abba halandó. Hogy ezen barlang-folyosó vaksötét, azt felesleges felemlíteni is.

Visszatérve a csarnokba, szemközt ezen toronnyal szélesen elterülő szűk nyílást látunk, melynek fölfelé emelkedő üregéből nagy mennyiségű kő omlott már ki, a baglyok most is viaskodnak a sötét üregben s veszekedés közben meg-megrugnak egy szikladarabot, mely aztán sokadmagával morogva és zörögve gurul lábainkhoz.

Jól kipihelve magunkat a felséges csarnok sziklakövein s felüditve az ott csergedező patak hideg vizével: lassan lecsuszunk a vizes, sik sziklán létránkig, aztán leereszkedünk azon a Portale

földszinti csarnokába, — egy tekintetét vetünk még annak nagyszerűségére, végig megyünk a sziklapad egyenes tükörén, beletekintünk a játékos kőkutba: s aztán kijelentjük jó lelkiismerettel, hogy nagyon csekély az a másfél órai, különben is jó és felséges vidéken vezető út, melyet Rézbányától idáig meg kell tennünk, s gazdagon meg van jutalmazva, hogy láttuk a természet egyik legnagyobb szerű alkotását, a felséges Portalét.»

A *Biharkaputól* meg lehet látogatni a *Rézbányától* mintegy két órajárásnyira eső *Körös-barlangot* is.

»Ez egy óriási sziklafal, mely 72 láb magasságban egyenesen emelkedik fel, koszoruzva bozótos cserjékkel és kihajló bükkökkel. Ezen hatalmas sziklafal aljából 5—6 öl magasságban egy 30 láb széles, 10 láb magas barlang nyulik, szabálytalan négy-szög alakban, balról jobbra hasadva, melyből a barlang torkában levő s szép zöld mohával fedett 5—6 öl sziklahalmon fehér tajtékká törve, rohan alá a 3—4 öl széles 6° hőmérsékű víz, mely gyönyörű vizesést alkotva, melynél nagyobbbat igen, de szebbet találni alig lehet.»

»A *Körös-barlangja* csodálatosan egyesíti magában a szikla, vizesés, sziklaüreg és cseppkőbarlang nagyszerűségét.« (K. Nagy Sándor: Biharország.)

Az Űtő vizesése és az Eröd.

(Pulsza v. Bulza vizesés és a Cetátye.)

(Képpel)

Jelen közleményeink 16-ik lapján a mellékkirándulási helyek közül kimaradt *Kőfalva* (Petrócz) és ezen rovat alá tartozó *ötszörös vizesés*, és az egész *Biharhegység* legszebb pontjának: *A Várnak* vagy *Erödnek* (Cetátye) érintése. a *rézbányai* kirándulások rovatába került. Hát az igaz, hogy innét is meglehet ezen helyeket tekinteni s ha valaki előbb a sokkal távolabb eső *Erödöt* kívánna látni, közvetlenül *Rézbányáról* is felkapaszkodhatnék; de ha az út lehető kényelme s változatossága is irányadó, ezt a két nevezetiséget *Kőfalváról* (Petrócz) kiindulva tanácsosabb megnézni. *Kőfalva* Belényestől alig másfél óra járásnyira van. *K. Nagy Sándor*

s dr. *Schmiedl* is innét tették ezen kirándulásaikat. Az *Eröd* ismertetését terünk szűk volta miatt most mellőzzük; az olvasót utaljuk ez alkalommal *K. Nagy Sándor* Biharország I. kötetére, melyben (151—171 lapon) részletesen le van írva; mi szorítokunk csupán az *Űtő-völgy* és *Űtő-patak* vizesésének leírására, melyet érdekesebb részeiben dr. *Schmiedl* után — némileg rövidítve — fordításban közlünk.

Az Űtővölgy.

„Egyik legérdekesebb s legkevésbé nehéz részlet az *Űtővölgy* (Pulsza) meglátogatása; én (dr. *Schmiedl*) legfestőiebbnek találom Bihar összes völgyei között. Mintegy két mértföldnyi utat kell tennünk, ha az *Űtővölgy* eredetig akarunk nyomulni; s kora reggel indulni, hogy délre *Kőfalvára* visszatérjünk; különben legjobb egész napot szánni e kirándulásra. És ha *Kőfalvára* nem akarunk visszajönni, összeköthetjük e kirándulást a *Mészfensik* (Kalkplateau) megmászásával s eljutni a hegyi (alpi) pásztor-karámhoz (Sennhütten.)

Kőfalvát elhagyva egy sziklás magaslaton szorost érünk el, melyben csak a pataknak van elég helye. A barátságos völgyön haladva egy nagy óra alatt elérjük a völgy eredetét, mely balra a *Réthátihegy* (Pojana) — hol a vaskemenceze van — felé huzódik.

Tovább egy fűrész malomnál árnyas erdőbe jutunk és egy magaslatot megmászva, az ut mindinkább érdekesebb lesz. *Kőfalvától* Porphir-képleteket lehet találni, nagyszerű szikladarabok s tiszta lapályrészek között habzik a patak élénk zöld vize.

Végre elérjük a pontot, hol jobbról a *Sárga*, (Galbina) balról az *Űtőpatakok* (Pulsza) egyesülnek, lábánál egy erdőshegynek, honnét a messze látszó *Petra Kaluluig* egy hatalmas mészfensik emelkedik. Ezután az *Űtőpatak* baloldalára fordulunk. . . . Nemsokára a második fűrész malmot érjük el. Milyen különbség egy fűrészmalom az *Alpokon* és *Biharban*! Ott egy ház, legalább egy kunyhó, végső esetben deszkabódé van; itt csak egy fedél, oldalfal nélkül a fűrész felett, mely csupán a kerekeket védi; minden oly durva, amilyen csak lehet. Itt elhagyjuk a patakot, mely 400 lábbal magasabb, mint *Kőfalvának* fekvése; itt kezdődik tulajdonképen a feljárás, ha a mészhegyeket akarjuk elérni;

most egy sziklaszoros jön, melyen csak a patak tört magának utat. Valóságos Eldorádó a pisztráng halászoknak! Egy óriási toronyszerű képződés, mely a sziklafalból emelkedik, jelöli a szorost. Majd egy kecses völgymezőre jut az ember, hegyekkel körülzárva, háttérben a magas *Szarvashegy*; (Cornu Muncilor) a szétszórt kunyhók lakályos jellegűek a völgynek; melyek egész nyáron üresek, csak késő ősszel foglalják el azokat. A takarmányt nem lehet innét elszállítani; azért a barmokat hajtják ide teletetésre s gyűjtik nagy kazlakba nyáron a szénát. Jobbról egy völgytorok nyílik, a Plauluj völgyé. A völgytorokban és hegyszélén vezet az út a *Meszefensikra*; innét is ered egy patakocska, mely azonban nyáron kiszárad. A mezőn át az *Ütövölgy* végére juthatni, mely a legvonzóbb tájképeknek egyike Biharban. Jobbra az erdőből hatalmas sziklacsopórt mint egy várrom látszik tovább az erős *Teljeskő* (Piétra Bog) ürege melylyel a völgybe lebukik. Itt végződik a kényelmes út. A völgy megszükül, ezután átmegy az erdőbe; az utolsó mezőtől $\frac{1}{4}$ óra alatt egy szép vizesést ér el az ember s ez:

Az *Ütöpatak* vizesése.

A patak balpartján, alig egy puskalövésnyire, az oldalmélységet magas sziklafal zárja, mely el van vágva; ezen sziklafal hasadékából tör elő az *ötszörös vizesés*; az utolsó 30 láb magas; — az alsó egy hat láb magas s négy láb mély vágás felett egyenesen esik le. Ha a víz, szárazság folytán kevés, az utolsó szökését egy fátyolszerű esés képezi, melynek harmatcseppjei a napban tündériesen csillognak. A hasadék, melyből a víz kiugrik, 4 láb széles. Észre lehet venni lent a hasadékban a rézsutos irányt, melyen a víz lecsuszik, s valószínű, hogy fentebb is van vizesés; de nem találhatni pontot, honnét a hatodikba lehetne látni. A vizesés előbb szebb és magasabb volt; de két év óta (1863) a felső nyílás mélyed s így az esés nem oly magas mint volt. A vizesés jobb oldalán fenn kis kimosódás van a falban, mely előbb szintén nagyobb volt, de a patak kavics-törmeléke betömte. Az *Ütöpatak vizesését* nem lehet az *Alpokéhoz* hasonlítani, még a (morvaországi) *Sutett* vizeséséhez sem, de legszebb, legfestőbb a Bihar nyugoti oldalán és szépségben nem enged semmit az *Aranyos-völgy Vidra-vizesésének*.

Az *Ütöpatak vizeséséről* eddig még Belényesben is keveset tudtak. Ha az ember a vizesésnél van, ne sajnálja az $\frac{1}{4}$ órányira levő *Ütövölgyi barlangot* is megnézni. Az út odáig nehéz, többször kell a kőszirtes patakon átmenni; de a barlang elég érdekes és kitűnő pihenőhely.

Idáig idézzük *dr. Schmidl* műveit. A barlang leírását, melyet

Az *Ütő* vizesése és az Erőd.

itt érint, más alkalomra hagyjuk, miután annak valami különös nevezetessége úgy sincs.

A csontbarlang.

(Képpel.)

A *csontbarlangot*, melyet az oláhok *Pesterea Zmeuluj* = Sárkánybarlangnak hívják, leginkább *Kőfalváról* (Petróc) szokták a

turisták megközelíteni. A legújabb katonai térképen *Biharfüred*-től kissé délkeletre van, Biharvármegye határán. *Kőfalva* a belényesi járásban ettől délkeletre, a községről nevezett patak mellett, havasok tövében. Lakosainak száma 734, kik mind oláhok és görög keletiek. Határát roppant fenyvesek és havasok borítják, ezek között van a *Beszélő-szirt* (Pétra Graitore), mely 5 szótagot viszhangoz, mellette a *Tengerszem* (feneketlen tó, Teufora de fundu. Az idézett katonai térkép Tau fore fundu-nak írja) és fenyvesek között; vannak óriási hegycsucok, ezek között a *Szarvashegy* (Kornu Muntylor); ebből ered a *Kellemes* (Drágán), melyből lesz a *Sebes-Körös*; ugyancsak itt ered a *Hévszamos*, *Kőfalva* határában fakad az *Útő* (Pulsa) és *Sárgapatak* (Galbina) melyek pompás vidékeken keresztül rohanva, egyesüléssé adnak lételt a hatalmas *kőfalvai* pataknak. Hires vasgyára 1871-ben pusztult el. (K. Nagy Sándor: Biharvármegye földrajza.

Az út amily szép s gazdag változatosságban *Kőfalvától* a *Csontbarlangig*, annyi nehézséggel is jár; vezető nélkül valóban csak nagyon jártas egyének, szívós testalkattal indulhatnak a hegyi útnak. Az út körül-belül azon tájakon vezet, melyeket fennebb K. Nagy Sándor földrajza után megemlítettünk. Ugyanezen szerzőtől jelent meg a „Biharország“ I. kötetében a szóbanlevő barlangnak és tanulságos útjának szép leírása. Mi a rendelkezésünkre álló idő rövidsége miatt csak kevés helyet szentelhetünk ez érdekességnek, mely mind a most idézett forrásban, mind *dr. Schmidl*: Das Bihar Gebirge című művében szépen és részletesen van leírva. A ki meg akarja látogatni és behatóbb tanulmányokat tenni e ritka szép hegyvidékről és barlangról, utaljuk ezen munkálatokra.

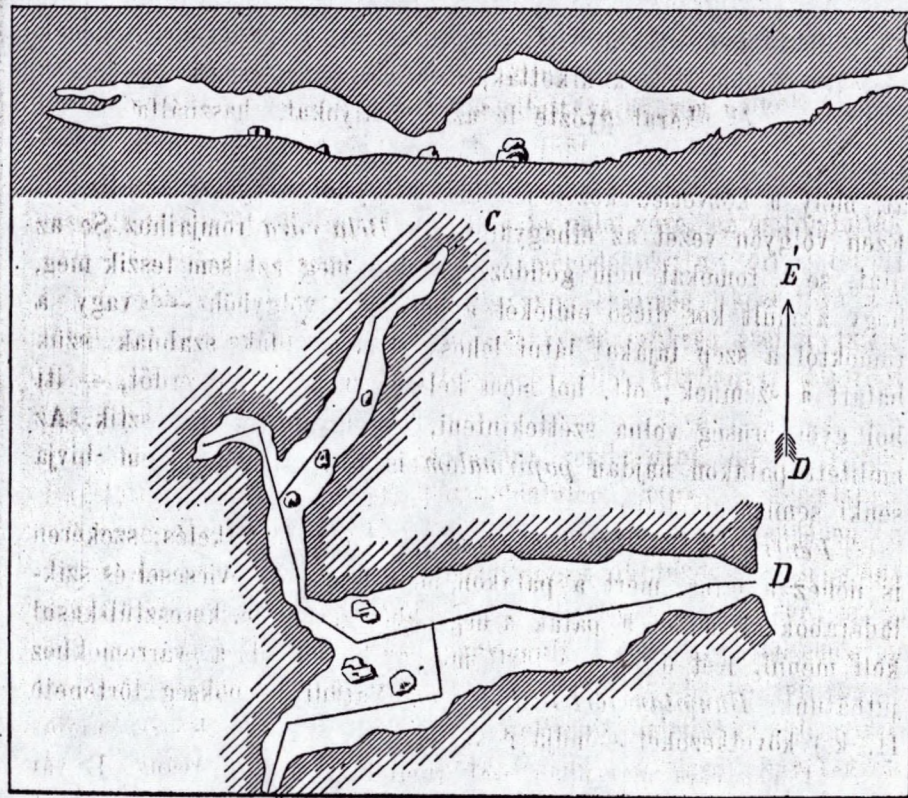
Rajzunk a *Schmidl* munkája után készült; a barlang metszete a keletről északra nyúló melléküreg C—D vonalát tünteti fel.

A barlang bejárata keletről van s nyugotnak tart. A végén két irányban: egyik éjszaknak, másik délnek, külön csarnokok nyílnak. A barlang talaja bemenet után csakhamar lejt s midőn legalacsonyabb színét eléri, a boltozat ott magasodik legfeljebb. A barlang teli van különböző csontokkal, legérdekesebb a csarnok végén jobbra huzódó csarnok. Itt van a legtöbb *őskori csont*, továbbá ember, ló, farkas, kutya, macska, róka, medve és egyéb

felismerhetetlen csont, oly roppant mennyiségben, mely túlhalad minden képzelmet. (K. Nagy Sándor: Biharország).

A főüregnek, melyet a közép csarnok sziklája szakaszt két részre, egész hosszúsága 216 méter. (U. o.) Innét egy kis hasadék melyen csak nagy nehézséggel lehet átjutni, vezet a nagyterembe.

Ezen barlang környéke is igen érdekes. A „*Beszélő szirt*“-en

A csontbarlang alaprajza és metszete.*)

kívül közelében van a *Tolvaj-szikla* (Petra Talharului), mely 1609 mtr magas. A *csontbarlang* bejárata 1312 mtr a tengerszin felett.

A »*Bihari Kárpátegyesület*« ezen ritkaság könnyebb megkö-

*) Az alpmetszetek rajzát *Szűcs Izsó* ur, a nagyváradi közs. polg. iskola rajztanára, a többi képek fotografiáit *Fekete Sándor* nagyváradi kitűnő fényképész urak szives közreműködése folytán kaptuk; a metszvényeket — a *Biharfüredét* kivéve — a „*Franklin-Társulat*“ világhírű metsző intézete készíté el művészi kivitelben, miket hálás elismeréssel említünk meg.

zelítésére ki fogja keresni s járhatóvá teüni az ösvényt, mely nélkül ugy a barlang, mint nagyszerű vidéke rejtett kincs, melyet csak a bátrabbak és erősebbek láthatnak.

Béla vára.

A *Belényes*hez közel fekvő *Fenesnek* is van egy érdekessége mely méltó a megtekintésre: *egy vár-rom*, a mult dicsőségének emléke. Emberi kezek alkották, nem maga a természet; de az emberi erő és akarat győzte le az akadályokat, használta fel a természet alkotásainak előnyét. *Fenes* községet egy patak folyja át, mely a közvetlen közelében levő völgyből csergedez az utczára. Ezen völgyön vezet az elhagyatott út *Béla vára* romjaihoz. Se az utat, se a romokat nem gondolja senki; még azt sem teszik meg, hogy a mult kor dicső emléké a belényesi völgyből, — vagy a romoktól a szép tájakat látni lehessen. Izmos fák szabnak szük határt a szemnek; ott, hol nem kellene, pusztítják az erdőt, — itt hol gyönyörűség volna széttekinteni, — ugyancsak növesztik. Az említett patakon hajdan *papirmalom* is volt, leégett, nem hívja senki semmi uj életre.

Fenes utczáján közel egy óráig tart meg az átkelés; szekéren is nehéz a járás, mert a patakon, mely tele van kövicscsel és szikladarabokkal, miket a patak a hegyekből görget le, keresztül-kasul kell menni. Két óráig megtart, míg a községből a várromokhoz juthatunk. *Bunyitay történettudósunk* (Várad Püspökség története II. k.) következőket mondja e várról:

„Fenes vára már épen csak romjaiban maradt reánk. E vár nem más, mint az, mely *Belényes* mellett *Bélavár* név alatt ismeretes, de amely nevezet középkori okleveleinkben teljesen ismeretlen; mert azokban mindig csak a „fenesi vár“ elnevezést olvassuk.

A vár ugynevezett hegyi váraink egyike volt, mely erdőborította magas bércezen emelkedett; s melyhez csak egy hosszú, de annál keskenyebb völgyön lehet jutni. Magas fekvésén kívül a a hegyet gyűrű alakjában övező három sor árok is védte, melyek legfelseje a várfalak tövével vette körül. A falak tört állapotu

terméskövekből épültek, de ma már csak csekély részben állanak fenn. Kapuzata, melyen a felvonó hid nyomai is látszanak, még áll két oldalán erősen kiszökő támfalakkal. A kaputól jobbra valamely emeletes épület, talán épen a palota falaiból; szintén áll egy részlet s rajta két ablak helye; a baloldalon látható falak, melléképületek oldalát képezhették. De legjelentékenyebb a kapuval szemben emelkedő öreg torony, mely a többi romokhoz képest legépebb s tekintélyes magasságával még most is uralkodik romtársai felett. Ez is törtállapotu termékéből rakott, hengeralakú építmény; de melynek féloldala már egészen leomlott.

Valamint nem volt hajdan erősített város vár nélkül, és napjainkban nincs hadi erőd citadella nélkül: épen ugy nem hiányzott középkori várainkból az öreg torony, melynek kiváló fontosságú rendeltetése volt. Ha a vár már be is vala véve, az ostromlottaknak még mindig maradt egy utolsó menedékek: az öreg torony, hol tovább védhették magukat, míg vagy segítség érkezett, vagy az ellen beleunt az ostromba s ahonnét végső szükség esetén titkos, földalatti utakon elmenekülhettek, vagy éjjel kirohanva, áttörhettek az ellenségen.

Azért az ilyen tornyok építésére rendszerint kiváló gondot fordítottak, falait négy, öt, hat oldalulag, vagy henger-alakban vastagon s erős kövekből vagy téglákból építék, s belsejében az egyes emeletek s osztályok összeköttetését oly tekervényesen s anynyi felfanggal létesítették, hogy az ellenséget még akkor is, ha már a torony egyik részében benyomult, a másik részen még kiverni lehetett. Belső felosztását illetőleg, volt benne pincze az élelmi szerek számára, tűzmentes, boltozott helyiség a kincsek s becses iratok megőrzésére, továbbá termék, gyakran kápolna is, legfelül pedig szabad, tágas hely a torony falait körül övedző folyosóval, honnat a tornyot s környékét védni lehetett.

A fenesi vár öreg tornyánál is, mint egyebütt, az alsó emeleten ablak vagy ajtónak semmi nyoma, hogy a torony az ellenségre nézve annál hozzáférhetlenebb legyen. A feljárás a toronyba rendszeren a második emeleten volt felhuzható lajtorján, vagy falépcsőn; ez öreg tornyon csak a harmadik emeleten látható egy leszelt csúcsives ablak, melynek mélyedésében a szokásos s egymással átellenes két kőpad még megvan. Legfelső emeletén